

DOI <https://doi.org/10.58423/2786-6742/2023-3-242-257>
ETO 369.5(439)

László Imre KÖRÖSSY

hallgató, 3. évfolyam, nappali tagozat
Gazdálkodástudományi Intézet,
Gazdálkodási és menedzsment alapszak Nyíregyházi Egyetem,
Nyíregyháza, Magyarország

Tímea MAKSZIM GYÖRGYNÉ NAGY

adjunktus, Gazdálkodástudományi Intézet, Nyíregyházi Egyetem,
Nyíregyháza, Magyarország
ORCID ID: 0000-0002-7296-6790

MAGYARORSZÁG NYUGDÍJRENDSZERE, DEMOGRÁFIAI TRENDEKBŐL ADÓDÓ KIHÍVÁSAI ÉS AZ AZOKKAL SZEMBENI INTÉZKEDÉSEK

Анотація. Основною метою нашого дослідження є представити пенсійну систему Угорщини, дослідити її особливості, щоб читач міг отримати повне уявлення про її характеристики та визначальні елементи. Актуальність дослідження обґрунтовується тим, що не тільки в нашій країні, а й у всіх країнах світу питання встановлення та функціонування адекватної та сталої пенсійної системи вважається дуже актуальною проблемою. Для встановлення теми необхідно було провести поглиблене вивчення вітчизняної літератури з питань пенсійного забезпечення. Крім каталогів бібліотечного фонду, велику допомогу в доступі та обробці цих даних надали різноманітні бази даних та інші он-лайн сервіси, доступні в Інтернеті.

Наше дослідження літератури підтвердило, що літературне підґрунтя дослідження пенсійної системи та її зв'язків є настільки широким і розгалуженим, що представлення всіх її аспектів виходить за межі цієї роботи. Тому в роботі здійснено синтез теоретичних базових знань, необхідні для представлення пенсійної системи Угорщини. Пенсійна система Угорщини та її історія веде свій початок з 16 століття. Відтоді вона пройшла дуже довгий шлях і кілька разів змінювалася, перш ніж були розроблені характеристики сучасної пенсійної системи. Зрозуміло, що на пенсійну систему та зміни, які вона зазнала, прямо чи опосередковано впливає низка факторів. Дослідження сфокусоване виключно на аналізі демографічних факторів. За допомогою них здійснено відповідь на гіпотезу щодо впливу демографічних тенденцій на пенсійну систему Угорщини та проблеми, з якими вона стикається. В статті доведено, що демографічні фактори не можна розглядати в суто національному контексті, оскільки в різних областях і повітах країни відбуваються різні, але тісно пов'язані процеси. Саме тому ми вважали важливим провести динамічний статистичний аналіз населення повітів. Виявлені демографічні тенденції показують, що низький рівень народжуваності, збільшення середньої очікуваної тривалості життя при народженні та зростання економічної еміграції мають помітний вплив на пенсійну систему в нашій країні.

Ключові слова. пенсія, пенсійна система Угорщини, демографічні характеристики, пенсія за віком, населення

JEL Classification: H11

Absztrakt. Kutatásunk elsődleges célja hazánk nyugellátási rendszerének bemutatása, annak sajátosságainak feltárása, hogy az olvasó átfogó képet kaphasson jellemzőiről, meghatározó elemeiről. A tanulmány aktualitását indokolja, hogy nem csak hazánkban, de a világ valamennyi országában igen sürgető problémaként tekintenek a megfelelő, hosszú távon fenntartható

nyugdíjrendszer kérdésére. A téma megalapozásához elengedhetetlen volt a nyugellátás hazai szakirodalmának mélységekbe menő tanulmányozása, amelyet tudásunk szerint a legmagasabb szinten igyekeztünk elvégezni. Ezek elérésében és feldolgozásában nagy segítséget nyújtottak számunkra hazánk könyvtárainak katalógusai mellett az interneten megtalálható különféle adatbázisok, valamint egyéb on-line szolgáltatások. A szakirodalom feldolgozása megerősített bennünket abban, hogy a nyugdíjrendszer szakirodalmi háttere, annak összefüggései oly mértékben szerteágazók és széleskörűek, hogy e munkánk kereteit jelentősen meghaladó feladat lenne annak minden területét prezentálni. Éppen ezért igyekeztünk azokat az elméleti háttérismereteket szintetizálni, amelyek elengedhetetlenek hazánk nyugdíjrendszerének bemutatásához. Hazánk nyugdíjrendszere, illetve annak története a 16. századig vezethető vissza. Innentől kezdve egy nagyon hosszú utat járt be, többször is módosították, mire kialakultak a mai nyugellátási rendszer sajátosságai. Nyilvánvaló, hogy a nyugdíjrendszerre, illetve az abban bekövetkezett változásokra a téma komplexitásából adódóan számos tényező gyakorol közvetlen, vagy közvetett módon hatást. Kutatásunk a befolyásoló tényezők közül kizárólag a demográfiai folyamatok egyes elemeinek vizsgálatára terjedt ki. Ezek segítségével választ kaptunk arra, hogy a népesedési folyamatok milyen hatással vannak a magyar nyugdíjrendszerre, illetve milyen kihívásokkal állítja szembe azt. Feltáró kutatómunkánk során megbizonyosodtunk arról, hogy a demográfiai tényezőket nem elég pusztán országosan vizsgálni, hiszen az ország egyes területein, vármegyéiben eltérő, azonban egymással szoros összefüggésben lévő folyamatok mennek végbe. Pontosán ezen okból kifolyólag fontosnak tartottuk a vármegyei népességszám dinamikus statisztikai vizsgálatát. A feltárt demográfiai trendekből jól látható, hogy hazánkban az alacsony termékenységi ráta, a születéskor várható átlagos élettartam növekedése, illetve az egyre fokozódó gazdasági elvándorlás gyakorol kimutatható hatást a nyugdíjbiztosítás rendszerére.

Kulcsszavak: nyugdíj, magyar nyugdíjrendszer, demográfiai sajátosságok, öregségi nyugdíj, népesség

Abstract. The primary aim of our research is to present the pension system of Hungary, to explore its specificities, so that the reader can get a comprehensive picture of its characteristics and determining elements. The relevance of the study is justified by the fact that not only in our country, but in all countries of the world, the issue of an adequate and sustainable pension system is considered a very pressing problem. In order to establish the subject, it was essential to undertake an in-depth study of the domestic literature on pension provision, which we have endeavoured to do to the best of our knowledge. In addition to the catalogues of our country's libraries, the various databases and other on-line services available on the Internet were of great help in accessing and processing these data. Our study of the literature has confirmed that the literary background of the pension system and its connections is so wide-ranging and extensive that it would be beyond the scope of this work to present all its aspects. Therefore, we have tried to synthesise the theoretical background knowledge that is essential for the presentation of the pension system of Hungary. Our country's pension system and its history can be traced back to the 16th century. From then on, it has gone through a very long journey and has been modified several times before the characteristics of today's pension system have been developed. It is clear that the pension system and the changes it has undergone are influenced directly or indirectly by a number of factors, given the complexity of the subject. Our research has focused exclusively on certain aspects of demographic trends. With the help of these, we tried to answer the question of the impact of demographic trends on the Hungarian pension system and the challenges it faces. Our exploratory research has shown that demographic factors cannot be considered in a purely national context, as different but closely related processes are taking place in different areas and counties of the country. It is precisely for this reason that we considered it important to conduct a dynamic statistical analysis of the population in the counties. From the demographic trends identified, it is clear that the low fertility rate, the increase in average life expectancy at birth and the increasing economic emigration have a demonstrable impact on the pension system in our country.

Keywords: pension, Hungarian pension system, demographic characteristics, old-age pension, population

A probléma általános megfogalmazása. A szakirodalmak tanulsága, illetve a hozzáértő, méltán elismert szaktekintélyek egy dologban minden esetben egyetértenek, ez pedig nem más, minthogy a nyugdíjrendszer az egyik, ha nem a legösszetettebb témája a gazdaságnak. Igen sok, különböző tényező hat egyidejűleg egy adott nemzet nyugellátási rendszerére.

Elmondható, hogy ahány nemzetgazdaság, annyiféle elvet és megközelítést figyelhetünk meg [10]. Ezt bizonyítja az is, hogy csupán a nyugdíjrendszer témája, illetve az azzal kapcsolatos tendenciákat fókuszba helyező szakirodalmak oly mértékben sokrétűek és szerteágazók, hogy ezen publikációnk kereteit lényegesen meghaladó feladat lenne valamennyi arra ható trendet akár csak érintőlegesen prezentálni. Pontosán ezért csupán Magyarország nyugdíjrendszerének sajátosságaira, az elméleti háttérismeretek szintetizálására, és a nyugellátást befolyásoló demográfiai tényezők hatásainak felvázolására törekszünk. A témához kapcsolódó legfontosabb kulcsfogalmak definiálása után igyekszünk komplex képet adni hazánk nyugdíjrendszerének kialakulásáról, történetéről, jelenlegi jellemzőiről.

Legújabb kutatások és publikációk elemzése. A kutatásunkban prezentált ismeretek, gondolatok bemutatása során, annak maradéktalan értelmezhetőségének érdekében elengedhetetlen az alapvető fogalmak konceptualizálása, azaz a legfontosabb kulcsszavak akkurátus, szabatos definiálása.

Mind világ, mind országos szinten a nyugdíj mára már az emberek mindennapjainak egyik legtermészetesebb, magától értetődő szociális ellátási formájává vált. Ma már el sem tudjuk képzelni életünket ezen juttatás nélkül. A nemzetközi gyakorlatban ez egy olyan időskorban igénybe vehető, saját jogú ellátás, amelyre akkor válhat jogosulttá egy nemzet állampolgára, amikor eléri annak törvényében meghatározott szolgálati időt, valamint életkort.

Fontos tisztázni azt is, hogy a nyugdíjrendszereknek különböző formái léteznek. Az egyik, hazánkban is alkalmazott típus, a felosztó-kirovó rendszer, aminek alapja nem más, minthogy a mindenkori, gazdaságilag aktív munkavállalók bérei utáni befizetésekből finanszírozzák a nyugdíjasok ellátását. E rendszer fenntarthatóságának alapvető feltétele, hogy a kifizetéseknél rendre magasabb mennyiségű befizetés álljon rendelkezésre. A második ilyen struktúra a várományfedezeti rendszer, amely egy teljesen tőkésített nyugellátási forma. Esetében a különféle korosztályok járulékait, magán- és állami nyugellátási befizetéseit összegyűjtik, befektetik. Ezen befektetések hozamai jelentik a nyugdíjfolyósításhoz szükséges pénzüsszeget. Ez a szerkezet nagyban eltér az előzőtől, hiszen itt az aktív és inaktív népesség jövedelme között nem figyelhető meg kapcsolat. A nyugellátási rendszerek harmadik formája a fenti két rendszer elemeinek kombinációja, azaz a tőkefedezeti rendszer. Itt a nyugdíjrendszer nagyobb része a felosztó-kirovó modell alapján valósul meg. Emellett azonban megfigyelhető az állami- és magán nyugdíjalap jelenléte is, ahol a befizetések egy részéből tartalékokat képeznek, amelyeket különféle értékpapírokba fektetnek be. Magyarországon a társadalombiztosítási időskori nyugdíjnak több altípusa van, így az öregségi rész, a teljes nyugdíj, valamint a nők kedvezményes öregségi nyugellátása. Ez

utóbbinak eltérő feltételei vannak, mint a korábbiaknak. A jelenleg fennálló rendszer egységes szabályozásait az 1997. évi LXXXI. törvény tartalmazza. [11]

Fontos megemlíteni, hogy a legtöbb szakirodalom kiemelt jelentőségűnek tartja az öngondoskodás jelentőségét, amelynek egyik legtöbbet említett eszközei a különféle nyugdíjcélú megtakarítások. Magyarországon ezen pillér részét képezik az önkéntes és magánnyugdíj-pénztári tagi befizetések, az életbiztosítási piac mintegy negyed része, valamint a NYESZ-eken (Nyugdíj Előtakarékossági Számla) történő éves megtakarítások. [13]

A téma komplexitása miatt egyáltalán nem meglepő, hogy a friss kutatások különböző szemszögből közelítik meg a nyugellátást. Van, aki a magyar nyugellátási rendszer középtávon előrelátható feszültségeit igyekezett megvizsgálni. Simonovits András alkotásában megemlít több lehetőséget, amely a magyar nyugdíjrendszer nehézségeit több aspektusból is csökkentheti. Tanulmányában 3 különböző lehetőséget említ meg, amelyek akár együtt, akár külön-külön képesek enyhíteni a nyugellátási rendszer középtávú feszültségeit. Az első ilyen nem más, minthogy a szochokulcs további csökkentését el kell hagyni. Ez fékező hatással lenne a reálbérek emelkedésére. Véleménye szerint továbbá elkerülhetetlen – a nyugdíjazás időpontját figyelembe véve – óvatosan korrigálni a korábbi nyugdíjakat, vállalva azt, hogy a TB-járulékkulcs gyorsítottan emelkedjen. A második tényező a művében nem más, minthogy vissza kell vezetni a járulékalap plafonját. Amennyiben nem lehet visszatérni a progresszív SZJA-hoz, úgy a jelenleg csak részlegesen megvalósuló degresszió hatókörét szükséges nagymértékben kiszélesíteni. A plafon visszaállítása ellenére az anélkül töltött évek kártékony hatása még több évtizedig velünk marad, azonban annak súlya az idő múlásával folyamatosan csökken. A harmadik, egyben utolsó javaslata, hogy vissza kell térni a 2009-es méltányosan előrehozott nyugellátás rendszeréhez, ezzel együtt pedig el kell hagyni a nők 40 éves nyugdíjba vonulását. A szerző úgy gondolja, hogyha a harmadik megvalósítása politikailag túlságosan költséges, akkor a rendszer megfelelő módú szigorításával szűkíthető annak hatásköre. [16]

Van olyan kutató is, aki hasonlóan hozzánk demográfiai folyamatok mentén igyekszik vizsgálni hazánk nyugellátását. [20] A felosztó-kirovó finanszírozási rendszer eredményeképp a pénzügyi fenntarthatóság nagymértékben függ az említett tényezőtől, a különböző munkaerőpiaci folyamatoktól, valamint a nyugellátás paramétereitől. A demográfiai tényezőket a későbbiekben részletekbe menően igyekszünk elemezni. A munkaerőpiaci folyamatok közé tartozik a kor és nemek szerinti megoszlás az aktív munkavállalók esetében. Továbbá igencsak meghatározó tényező a jövedelemelosztás, a munkaórák száma, a korábban már említett reáljövedelem növekedési rátája, valamint a törvényben meghatározott módon igazolható, korábbi foglalkoztatási történet. A nyugdíjjal kapcsolatos paraméterek között kerül megemlítésre többek között a járulékkulcs mértéke, annak megoszlása az egészség-, valamint nyugdíjbiztosítási alrendszerek között. Kardinális kérdések továbbá a kedvezményes nyugdíjba vonulás, a nyugellátási korhatárral kapcsolatos különböző szabályok, a nyugdíj összegének kiszámításához alkalmazott módszertan, valamint a kor és nemek szerinti nyugdíjelosztás alakulása. Elmondható továbbá, hogy

az állam nyugellátásának megfelelő működése a társadalom jelentős részére, valamint a politikára is nagy hatással bír, így komoly jelentősége van annak, hogy az azt befolyásoló jelenségek, illetve az azokhoz kapcsolódó tendenciák hogyan alakulnak a jövőben. [19]

A cikk céljainak megfogalmazása. Kutatásunk elsődleges célja hazánk nyugellátási rendszerének bemutatása, annak sajátosságainak feltárása, hogy az olvasó átfogó képet kaphasson jellemzőiről, meghatározó elemeiről. A tanulmány aktualitását indokolja, hogy nem csak hazánkban, de a világ valamennyi országában igen sürgető problémaként tekintenek a megfelelő, hosszú távon fenntartható nyugdíjrendszer kérdésére.

A szakirodalom feldolgozásakor be kellett látnunk, hogy a nyugdíjrendszer szakirodalmi háttere, annak összefüggései oly mértékben szerteágazók és széleskörűek, hogy e munkánk kereteit nagy mértékben meghaladó feladat lett volna annak minden területét prezentálni. Éppen ezért igyekeztünk azokat az elméleti háttérismereteket szintetizálni, amelyek elengedhetetlenek hazán nyugdíjrendszerének bemutatásához.

Feltáró kutatómunkánk során megbizonyosodtunk arról, hogy a demográfiai tényezőket nem elég pusztán országosan vizsgálni, hiszen az ország egyes területein, vármegyéiben eltérő, azonban egymással szoros összefüggésben lévő folyamatok mennek végbe. Pontosan ezen okból kifolyólag elengedhetetlen volt azok mélyreható, statisztikai vizsgálata.

A fő kutatási anyag bemutatása. Kutatásunk e fejezetében szeretnénk részletesen prezentálni Magyarország nyugdíjrendszerének kialakulását, valamint annak reformjait.

Magyarországon a nyugdíjbiztosítás kezdetei a 16. századig nyúlnak vissza, az akkori ún. bánya-társládák a társadalombiztosítás előzményeinek tekinthetők. [4] Ez egy magánszektorból induló, önszegélyező forma volt, amely folyamatosan kiterjedt a különböző ágazatokra, szakmákra. A 19. század végére létrejött a mai modern értelemben vett nyugdíjbiztosítás, melynek alapjait az 1861-es országbíró értekezleten kötelezővé tett osztrák bányatörvény 210-214 §-ai teremtették meg. [3]

A következő évtizedekben a nyugdíjbiztosítás szabályai folyamatosan terjedtek ki az egyes foglalkozásokra. A második világháborúig váromány-fedezeti elven működött a magyar nyugdíjbiztosítás, azonban közeledve a második világháborúhoz, fokozatosan elmaradt az állami szerepvállalás, sőt a felhalmozott tartalékokat is fegyverkezésre fordította az akkori Sztójay kormány. A várományfedezeti rendszert 1947 január 1-től felváltotta a felosztó-kirovó rendszer. [17]

Mindez lényeges változást hozott a nyugdíjbiztosítás rendszerében, hiszen az teljes egészében az állami rendszer részévé vált. A hozzájárulásokat mintegy adóként szedték be, és ezzel fedezték az állami költségvetés hiányát. [14] Az ezt követő jelentősebb reformlépések az 1951. évi 30. számú törvényerejű rendeletben, majd az 1975. évi II. törvényben fogalmazódtak meg. Ugyanakkor már a 70-es évek végére nyilvánvalóvá vált, hogy a felosztó-kirovó rendszer nem fenntartható, hiszen már akkor sem (mint ahogyan ma sem) voltak biztosítottak annak gazdasági, társadalmi körülményei.

A társadalombiztosítási rendszer újabb jelentősebb átdolgozására a rendszerváltás éveiben került sor. Ekkor leválasztották a társadalombiztosítást a központi költségvetésről, majd 1992-ben létrejött a nyugdíjbiztosításon belül az egészségbiztosítási és a nyugdíjbiztosítási alap. Mivel az alapok nem váltották be a hozzájuk fűzött reményeket, 1998-ban megszüntették őket. Az ezt követő reformlépés az 1997. évi törvénycsomag elfogadása volt, melynek eredményeként létrejött a hárompilléres ún. vegyes nyugdíjrendszer. A vegyes finanszírozás lényege, hogy a nyugellátások egy része a korábbi felosztó-kirovó, másik része a magánnyugdíjpénztári ún. tökefedezeti rendszerből származott. A harmadik pillér alapját pedig a nonprofit alapon működő önkéntes kölcsönös biztosító pénztárak biztosították. [18] Ennek, a Világbank által is javasolt rendszernek a hátterében az az elképzelés állt, hogy az állam az 1. pillérből csekély, de mindenki számára azonos mértékű nyugdíjat fizet, vagy legalábbis a rászorultaknak azonos jövedelmet biztosít. A 2. pillér az aktív korokban viszonylag magasabb jövedelműek nyugdíját egészítette volna ki tökefedezeti alapon, míg a 3. pillér további öngondoskodási lehetőséget biztosított volna. [15] Ez a rendszer sem tudta teljesíteni a vele kapcsolatban megfogalmazott elvárásokat, amihez jelentősen hozzájárult a 2008-as pénzügyi válság. A 2010. évi törvénycsomag következtében gyakorlatilag megszűnt a vegyes rendszer, a szabályozások következtében a magánnyugdíj-biztosítások elveszítették jelentőségüket, többségük megszűnt. Ezt követően a magyar nyugdíjrendszer ismét a felosztó-kirovó rendszerre tért vissza.

Alapvető fontosságú bemutatni Magyarországon nyugdíjrendszerének alapjait, illetve a nyugdíj összegének kiszámítási módszerét. A nyugellátás igénybevétele előtti évet megelőzően realizált jövedelmeket az országos szinten nettó átlagos kereset növekedését figyelembe véve az előbbi év kereseti színvonalához szükséges igazítani. Ezt a számítást nevezzük valorizálásnak. Az ilyen módszerrel megállapított jövedelem összegét el kell osztani az átlagszámítás során felhasznált időszak azon napjainak mennyiségével, amelyekből a jogosultnak keresete származott. Ebbe beleszámítanak a pihenőnapok, szabadnapok, illetve a munkaszüneti napok egyaránt. Nem kell figyelembe venni a „díjazás nélküli időszakokat, így különösen a fizetés nélküli szabadság, a táppénz, a terhességi-gyermekágyi segély, a gyermekgondozási díj, a baleseti táppénz, a katonai (polgári) szolgálat időtartamát”. [11] Az így kiszámításra került napi átlagot többszörözni kell egy naptári év napjainak számával (365), aztán az így kapott összeget 12 részre kell osztani. Ezen folyamat után állapítható meg a havi szintű átlag összege. Elengedhetetlen azonban megemlíteni, hogy ha a 2012. december 31.-től megállapított saját jogon igénybe vett nyugdíj alapjául szolgáló átlagos jövedelem 372000 forintnál több, akkor 421000 forintig az átlagkereset 90%-át, míg e fölött annak 80%-át kell figyelembe venni. Ezt nevezzük degresszióknak. [11]

A kezdetleges rendszer folyamatos fejlesztésével, reformjaival mára már sokkal modernebbé és kiforrottabbá vált, hazánk nyugellátásának struktúrája. Országunkban az állam által nyújtott öregségi ellátásra jogosító korhatár eltérő a különböző években születettek esetében. Azon személyek, akik 1952. január 1-je előtt láttak napvilágot, egységesen, nemtől függetlenül 62. életévük betöltésével válnak jogosulttá az ellátásra. 2010. január 1. óta fokozatosan növekszik az időskori ellátásra jogosító korhatár, 62

évről 65 évre, azaz aki 1957-ben, vagy azután született, annak jelen állás szerint a 65. életév betöltése után jár az öregségi ellátás. [11]

Fontos megjegyezni, hogy teljes ellátásra az jogosult, aki betöltötte a rá vonatkozó korhatárt, illetve minimálisan 20 évet szolgálatban töltött. Résznyugdíjra az válik jogosulttá, aki a minimálisan meghatározott 20 év munkavégzéssel töltött idővel nem, azonban legalább 15 év ledolgozott szolgálati idővel rendelkezik. Mindkét csoport esetében kritérium, hogy az adott személy ne álljon sem Magyarországon, sem más országban biztosítással egybekötött jogviszonyban. [11]

A szolgálati időt úgy lehet meghatározni, mint a munkavégzéssel töltött évek számát, azaz amikor az adott személy biztosítottnak minősül, valamint az állam által meghatározott nyugellátási járulékot is megfizeti. [12]

Ha egy adott személy magán-nyugdíjpénztári tag, úgy az kihat az általa igénybe vehető nyugellátás összegére. Ebben az esetben a törvény alapján megállapított pénzösszeget meg kell szorozni az 1997. évi LXXXI. törvény 1. számú mellékletében megtalálható szorzótényezővel. [11]

Elengedhetetlen megemlíteni, hogy a teljes öregségi nyugellátásra a nők életkortól függetlenül jogosulttá válnak hazánkban, amennyiben minimálisan 40 év jogosultsági idővel rendelkeznek, ebből pedig minimum 32 esztendő keresőtevékenység végzésével töltöttek. Azon nők esetében, akik súlyos fogyatékkal élők, vér szerinti, avagy örökbefogadott gyermeket nevelnek, és emiatt jogosultak ápolási díjra, elegendő legalább 30 év keresőtevékenységgel töltött esztendő. Ez utóbbi idő csökkenthető abban az esetben is, ha az adott személy saját háztartásában minimum öt gyermeket nevel. Ebben az esetben a szükséges időszak lecsökkenhet gyermekenként egy, de maximálisan akár hét évvel is. [11]

Korkedvezmény vonatkozott 2014. december 31-ig a szervezetet fokozottan igénybe vevő, egészségre kiemelkedően ártalmas munkát végző személyekre. Azonban azon személyek, akik eme dátum előtt szereztek korkedvezményt, azok azt érvényesíthetik bizonyos munkakörökben, amiket a nyugellátási törvény végrehajtásáról szóló kormány által megfogalmazott rendelet ma már a hatályát veszített mellékletében sorol fel. Ezzel azonban mindenki csak korhatár előtti, azaz redukált összegű időskori ellátásban részesülhet.

A közalkalmazottak számára kedvező lehet a jogviszonyuk megszüntetése felmentéssel. Ennek eredményeképp továbbra is jogosultak munkabérre, azonban nem kell munkát végezniük a mindennapokban. Ez minimum 60 nap, de akár lényegesen hosszabb is lehet, a maximális időszak 8 hónap. Ilyen esetben a munkaadó kötelessége, hogy az időszak felében, egyes esetekben egészében mentesíteni a munkavégzési kötelezettség alól. Így azonban csak akkor szüntethető meg a jogviszony, ha a felmentési idő kezdetekor már nyugdíjasnak minősül az adott személy. Ez kötelező jellegű akkor, ha az adott hölgy a korábban már említett 40 év jogosultsági időszakkal rendelkezik. Ezzel kapcsolatosan a nyugdíjbiztosítási szerv ad ki igazoló dokumentumot. [12]

Az öregségi nyugdíj összegét nagyban meghatározza a szolgálati idő, illetve a havonta megszerzett átlagos munkabér. A havi átlagkereset pénzben kifejezett összegét a nyugellátásra való jogosultság meghatározásának kezdő dátumáig realizált,

a folyósítás idején érvényes törvényben meghatározott előírások szerinti járulék alapjául szolgáló jövedelem/illetmény havi átlagos értéke alapján kell determinálni. Amennyiben valaki magán-nyugdíjpénztár tag, úgy a járadék fizetés időtartamának arányában alacsonyabb összegű nyugellátásra jogosult. Hogyha eme személy az egyéni számláján rendelkezésre álló összeget átutalja az államháztartás felé az időskori ellátásra való jogosultság meghatározása után, akkor az időskori ellátás összegét ezen időszak kezdő dátumára visszamenőleg meg kell változtatni. Minimum összege kormányrendeletben meghatározott, annál nem lehet kevesebb abban az esetben, ha a havi szinten realizált átlagos jövedelem eme pénzösszeget eléri. Ha a nyugellátás alapját képző összeg nincs legalább egy szinten az időskori ellátás legkisebb összegével, úgy a nyugdíj mértékét a havonta átlagos keresettel azonos végösszegben kell megállapítani. Az öregségi résznyugdíjnak jogszabály által előírt minimális összege nincs. Esetében a nyugellátás alapjául szolgáló havi átlagos jövedelmet, valamint a szolgálati időt kell figyelembe venni, amely ilyenkor kevesebb, mint 20 év. [11]

Hazánkban úgynevezett korhatár előtti ellátást is igénybe lehet venni. Az ilyenben részesülő állampolgárok az időskori nyugellátási korhatár betöltésének napjától jogosultak a korhatár előtti összeget öregségi nyugdíjként igénybe venni. Azt ezután ilyen formában fogják folyósítani számára. Ilyen esetben nem szükséges vizsgálni a nyugdíjra való jogosultság esetleges feltételeinek fennállását. A megváltozott munkaképességű személyek is kérhetnek öregségi ellátást. Annak megállapításakor az ezen alapuló gondozást kötelező megszüntetni. [11]

Az öregségi ellátás rögzítését is kérheti egy adott személy abban az esetben, ha az adott korhatár betöltésekor még azt nem kívánja igénybe venni, hanem inkább tovább dolgozik. Aki ezt a lehetőséget ki szeretné használni, az eme időszakban nem számít öregségi nyugdíjasként. Ez jó lehetőség azok számára, akiknek ez a rögzített összeg kedvezőbb, a különböző emelések következtében. Azonban a rögzítés feltétele, hogy legalább további 365 napig szolgálatot teljesítsen az adott magánszemély. Ez a lehetőség nem vonatkozik azokra, akik számára a korhatár betöltése, illetve a valós nyugdíjba vonulás időszakának legalább fele alatt özvegyi nyugellátást folyósítottak. A nyugdíjkorhatár elérésekor azonban nem feltétlenül szükséges ezen ellátást igénybe venni. A munkavállaló hozhat olyan döntést, hogy tovább folytatja különböző okok miatt a pályafutását. Erre a törvény lehetőséget ad. Emellett az adott személy úgy is dönthet, hogy a nyugellátás igénybevétele mellett is tovább dolgozik. Ezen személyek mentesülnek az illetékek megfizetésének kötelezettsége alól. Ilyenkor a nettó jövedelem nő, azonban ez már a későbbiekben nem vehető figyelembe az öregségi ellátás alapjául szolgáló havi átlagos kereset kalkulációja során. A munkáltatóknak is kedvező az ilyen helyzetben lévő személyek foglalkoztatása, hiszen mentesülnek a szociális hozzájárulási adó, valamint a szakképzési hozzájárulás befizetési kötelezettsége alól. A nők időskori ellátás igénybevétele mellett, törvényi korlátozások nélkül tevékenykedhetnek továbbra is a versenyszférában, azonban a közszférában dolgozók esetében különböző, egyedi előírások vannak érvényben. Összességében elmondható, hogy közalkalmazottként az esetek többségében kötelező az adott személyre vonatkozó időskori nyugdíjkorhatár elérése után nyugdíjba vonulni. [12]

Fontos megemlíteni, hogyha egy adott állampolgárnak álláskeresőből kifolyólag támogatást nyújtanak, az időskori ellátást leghamarabb annak megszűnését követő nap dátumától lehet igénybe venni. Az ellátás alapját képző átlagos jövedelmet úgy kell helyesen meghatározni, hogy a különböző naptári években realizált bruttó ellenzolgáltatást évenként redukálni kell:

a) „a kifizetés időpontjában hatályos jogszabályokban meghatározott járulékmértékek figyelembevételével számított természetbeni és pénzbeli egészségbiztosítási járulék, nyugdíjjárulék, magánnyugdíj-pénztári tagdíj, munkavállalói járulék, vállalkozói járulék, valamint egészségbiztosítási és munkaerőpiaci járulék összegével („járuléktalanítás”), továbbá

b) a személyi jövedelemadónak a járuléktalanított összegre számított – az adott naptári évi adószabályok szerint meghatározott – képzett összegével”. [11]

Ahogy a kutatásunk elején már említettük, egy adott ország demográfiai sajátosságai jelentősen befolyásolják annak gazdasági és társadalmi folyamatait, intézkedéseit, így a nyugdíjrendszerét is. Szerény véleményünk szerint érdemes rávilágítani néhány érvényesülő trendre, tendenciára, amely hatással van Magyarországnak nyugellátására.

Révén, hogy nyugdíjrendszerünk felosztó-kirovó módon működik, a mindenkori munkavállalók által befizetett kötelezettségekből kerülnek kifizetésre a nyugellátásra jogosultak. Ezzel kapcsolatban felmerül az a probléma, hogy ha nem érkezik be a járulékok által elegendő pénzmennyiség, akkor nem lehet elegendő pénzüsszeget szétosztani. Ez a tény nehézséget eredményez elsősorban azok számára, akik alapvetően a magas fizetésük miatt, viszonylag magas nyugdíjösszegre jogosultak [12].

Az első és egyben alapjaiban meghatározó, hazánkra vonatkozó demográfiai ismérv nem más, mint az alacsony termékenységi ráta, azaz a teljes női lakosságra vonatkozó élve születési arányszám. Ez a mutatószám Magyarországon 1,5, ám ahhoz, hogy a népesség akár csak állandósuljon, legalább 2,1-es értékre lenne szükség. Ez a jelenség nem csak Magyarországon, de több nyugati, fejlett országban, mint például Németországban, Olaszországban is jelen van. Az EU28 országaiban 2019-ben 1,53 volt a mutató értéke, a termékenységi szint 27%-kal elmaradt a reprodukciós szinttől. 2019-ben Máltán (1,14) és Spanyolországban (1,23) volt a legalacsonyabb a termékenység. Magyarország a tagállamok sorában a középmezőnyben, kicsivel az uniós átlag (1,53) felett helyezkedett el. A legmagasabb termékenységi arányszám Franciaországot (1,86), Romániát (1,77) és Svédországot (1,71) jellemezte [9]. Ez a mutató az Európai Unióban sehol sem éri el a 2,1-et, amely előregedő társadalmakhoz vezet. A fejlettebb nemzetek ezt a problémát – főleg Európában –, a munkaerőpiacuk megnyitásával próbálják orvosolni. Ezzel munkaerő elszívó hatást gyakorolnak a többi, fejletlenebb államra, hiszen munkaerőhiányukat más országok elvándorló populációjával kívánják pótolni. Ez átmenetileg stabilizálja öregségi ellátási rendszerüket és munkaerőpiacukat [1].

Az előregedő társadalom által okozott terheket méginkább fokozza, hogy a 21. század tudományának, illetve életkörülményeinek köszönhetően a születéskor várható élettartam az elmúlt 15 évben 10 évvel növekedett. A Ratkó-korszak gyermekeinek

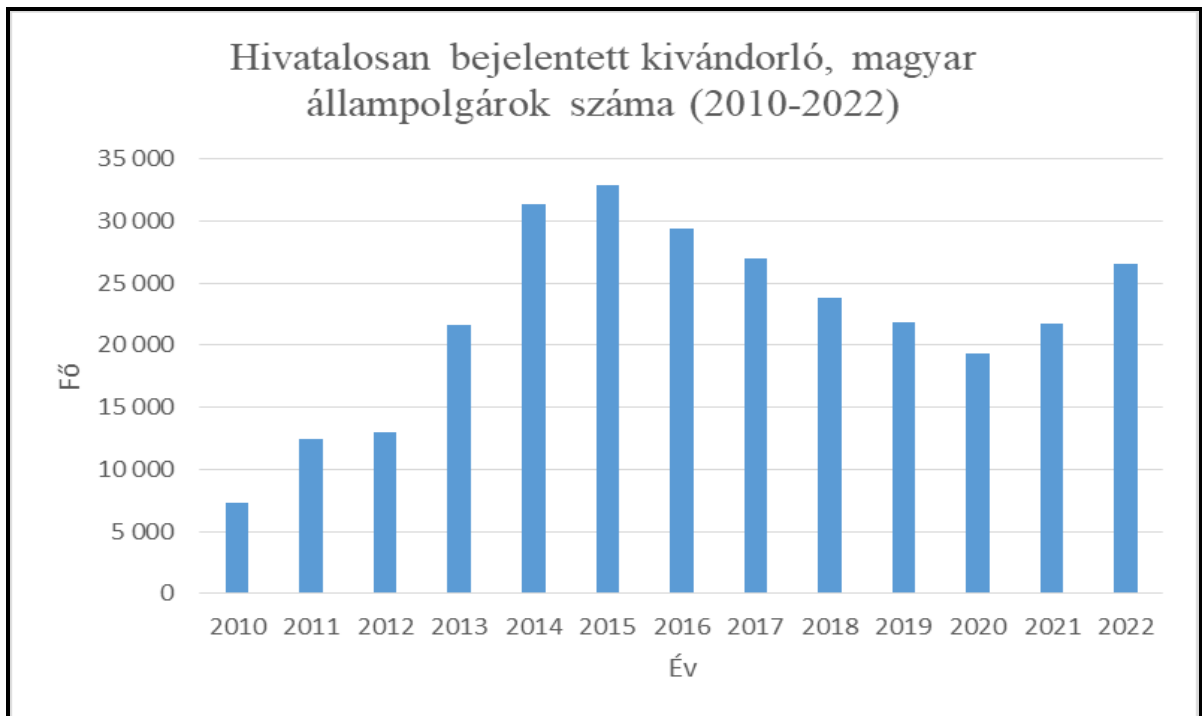

gyerekei nagyrészt 20-30 éven belül nyugdíjba fognak vonulni. Ebből kifolyólag hirtelen, elképesztő mértékben meg fog növekedni a nyugellátásra jogosultak száma, amely újabb kihívás jelenthet a magyar állam számára [12].

További, globálisan megoldandó problémát jelent az elvándorlás. Ezen jelenségnek két fajtáját különböztetjük meg. Egyik csoportja a „normál elvándorlás”, amely esetében arról van szó, hogy a társadalom fiatal tagjai közül vannak olyanok, akik más életszemlélet, esetlegesen kaland keresése miatt vándorolnak el. A másik csoportba a „gazdasági elvándorlók” tartoznak. Nevükből is következik, hogy ők azért mennek el – általában nyugat felé –, mivel úgy gondolják, hogy a gazdasági helyzetük más országban jelentősen javul majd. Ezen két csoport hatásait a bevándorlás nem tudja egészében ellensúlyozni, hiszen jelenleg kevesebb azoknak a száma, akik országunkban telepednek le, mint akik kivándorolnak innen. Ennek egyik oka az, hogy jelentős bérkülönbségek állnak fenn, akár országhatáron belül, akár azon kívül. A külső különbségekre nem hathatunk jelentősen, hiszen a nyugati államok magas béreivel és ideálisabb életkörülményeivel országunk nem versenyezhet jelen gazdasági, társadalmi helyzetben [1]. A Központi Statisztikai Hivatal adatai szerint az elvándorlók száma 2010 és 2022 között összesen csaknem 289 ezer főre tehető. A kivándorlás számszerűsítéséről azonban elmondható, hogy igen bonyolult feladat, ugyanis több állampolgár nem jelenti be elvándorlásának tényét, így az alábbi, 1. ábrán szereplő információk megközelítő adatokként funkcionálhatnak.

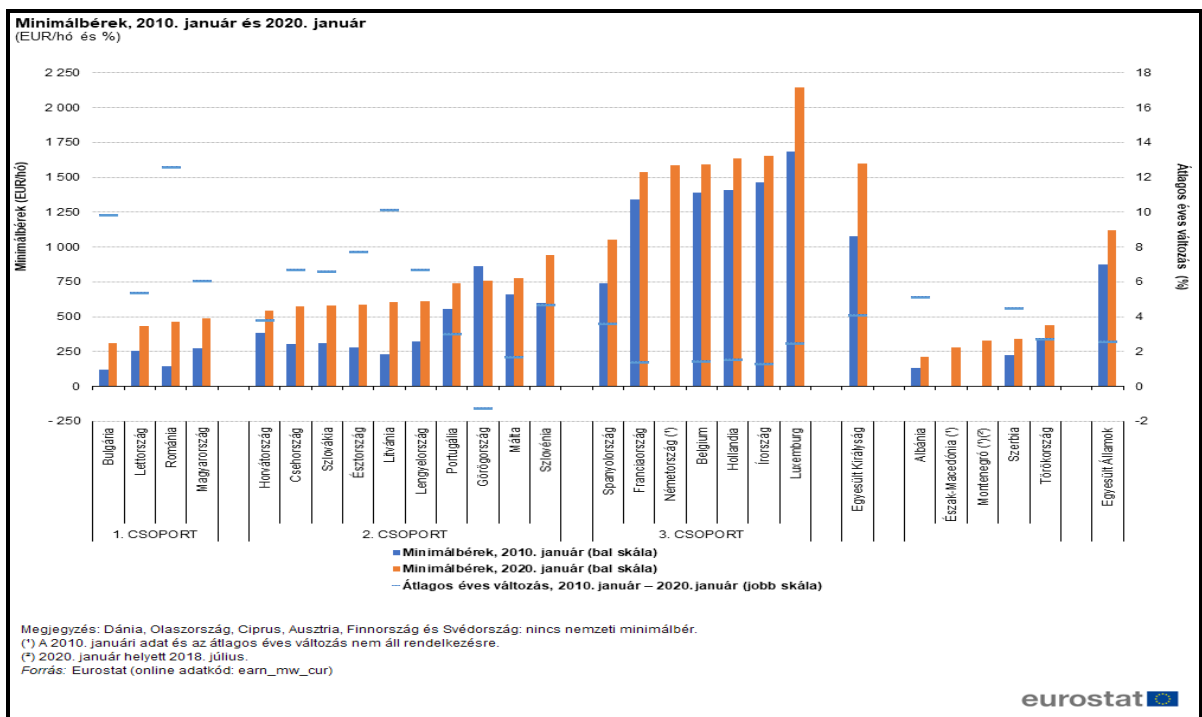
2019-ben az Európai Unióban a legmagasabb és legalacsonyabb minimálbér közötti eltérés 1784,77 euró, azaz megközelítőleg 566.183 forint volt. Ez hatalmas különbséget eredményez a keleti és nyugati országok között, hiszen szembeűnő, hogy Magyarország, Románia, Bulgária, valamint Lettország zárja a nemzetközi rangsort. Hazánkban, a fent említett tárgyévben, a minimálbér 464,20 euró volt, míg az egyik leggyakoribb kivándorlási célpontban, Németországban, több, mint háromszorosa, azaz 1557 euró volt ez az érték [2].

Ennek kapcsán fontos megemlíteni, hogy továbbra is elmarad a magyar bér a nyugat-európai átlagtól, de egyre dinamikusabban nő. Elengedhetetlen megemlíteni azonban, hogy a felzárkózás a fejlett uniós országokhoz hosszú és összetett folyamat. Az azonban szembeűnő, hogy az elmúlt néhány évben jelentősen növekedtek a bérek Magyarországon. Ezen tény grafikus prezentálására hivatott a 2. számú ábra. Ezen tendencia hosszú ideig történő fenntartása meghatározó lehet a jövőben, hiszen annak eredményeképpen csökkenhet a kivándorlók száma, és esetlegesen fokozódhat országunk termelékenységének rátája is. Fontos megemlíteni, hogy a szakirodalmak tanulsága szerint a külső különbségek orvoslása nem elegendő, a belső különbségeket is mérsékelni kell bizonyos szinten, amely érdekében a magyar állam folyamatosan próbál hatékonyan és dinamikusan fellépni [8].

1. ábra. Hivatalosan bejelentett kivándorló, magyar állampolgárok száma (2010-2022)

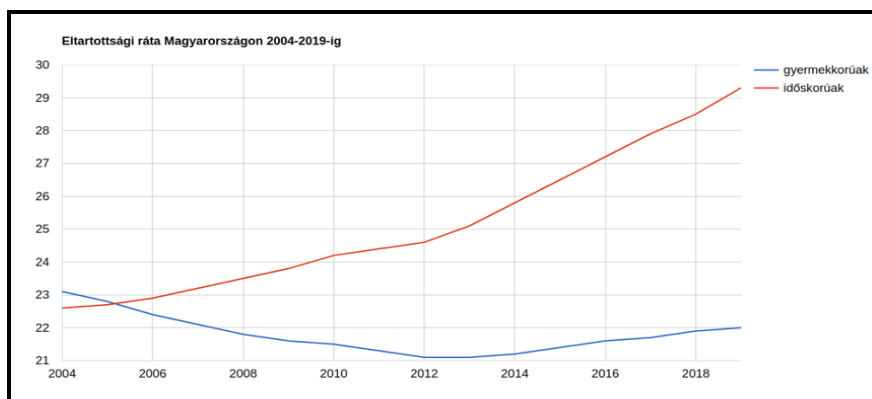
Forrás: [9] adatok alapján, saját készítésű ábra

1. ábra. Minimálbérek alakulása az Európai Unióban 2010. január és 2020. január (EUR)

Forrás: [6]

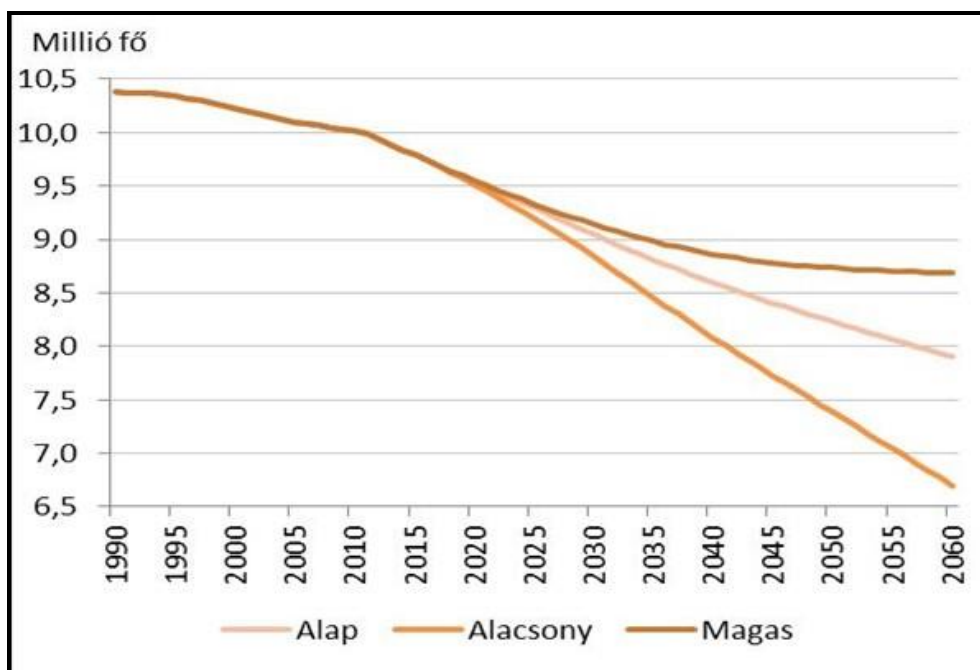
Amennyiben a fent említett ismérvek jelenlegi tendenciái folytatódnak, az egyre nagyobb korosztály eltolódást indukálhat az idősök irányába. Egyre nagyobb lesz a társadalomban az idősök aránya, akik nyugellátását a szüntelenül csökkenő fiataloknak kell finanszírozni. Ennek szemléltetésére szolgál a 3. ábra.

2. ábra. Eltartottsági ráta Magyarországon 2004-2019-ig (%-os adatok)

Forrás: [7]

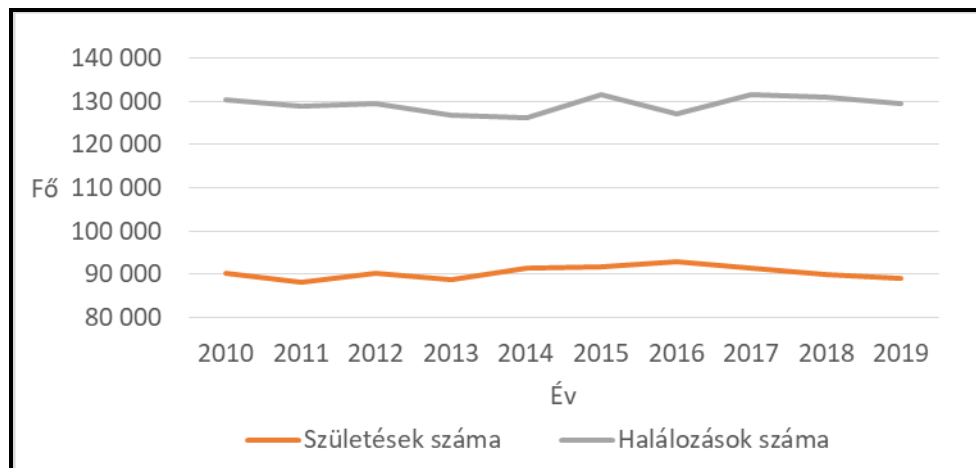
Ez azért sürgető probléma, mert a World Bank prognosztizálása szerint, az eddigi trendek alapján Magyarország lakossága a XXI. század végére 6,5 millióra redukálódhat a mai 9,7 millióról. A World Bank elemzését a 4. számú ábra hivatott grafikusan ábrázolni. Ez a csökkenés munkaerőhiányt és szélsőséges esetben a jelenlegi nyugdíjrendszer összeomlását is eredményezheti. A szakirodalmak tanulsága szerint egyértelműen látható, hogy az államnak mindenképp arra kell törekednie, hogy ez ne, vagy ne ilyen monumentális mértékben következzen be. [1]

4. ábra. Magyarország várható népességcsökkenése a Világbank szerint 1990-2060

Forrás: [1]

Mint a jelen kor társadalmainak legtöbbszörében, így Magyarországon is a nyugdíjak az aktív dolgozók által fizetett járulékoktól függenek. Ezzel kapcsolatosan azonban a 4. ábra fényében felmerül az a probléma, hogy amennyiben nem áll rendelkezésre elegendő aktív dolgozó, úgy az állam nem feltétlenül képes fenntartani a nyugdíjfizetés rendszerét forrásátcsoportosítás nélkül. Ezt felismerve, a magyar állam megoldásként családtámogatási program indítványozásába kezdett, melynek elsődleges célja az volt, hogy növekedjen hazánk népessége. Ezzel, mintegy mesterséges módon, de hatást szeretett volna gyakorolni a születési-halálozási arány alakulására. Ilyen családtámogatási programok, a 2015-ben bevezetett Családi Otthontermelési Kedvezmény (CSOK), illetve a 2018-ban meghirdetésre került egyéb támogatási formák. [5] Többek között ezen intézkedések hatására 2015-ben növekedést figyelhetünk meg a születések számában 2016-ig. Ezt ábrázolja az 5. ábra.

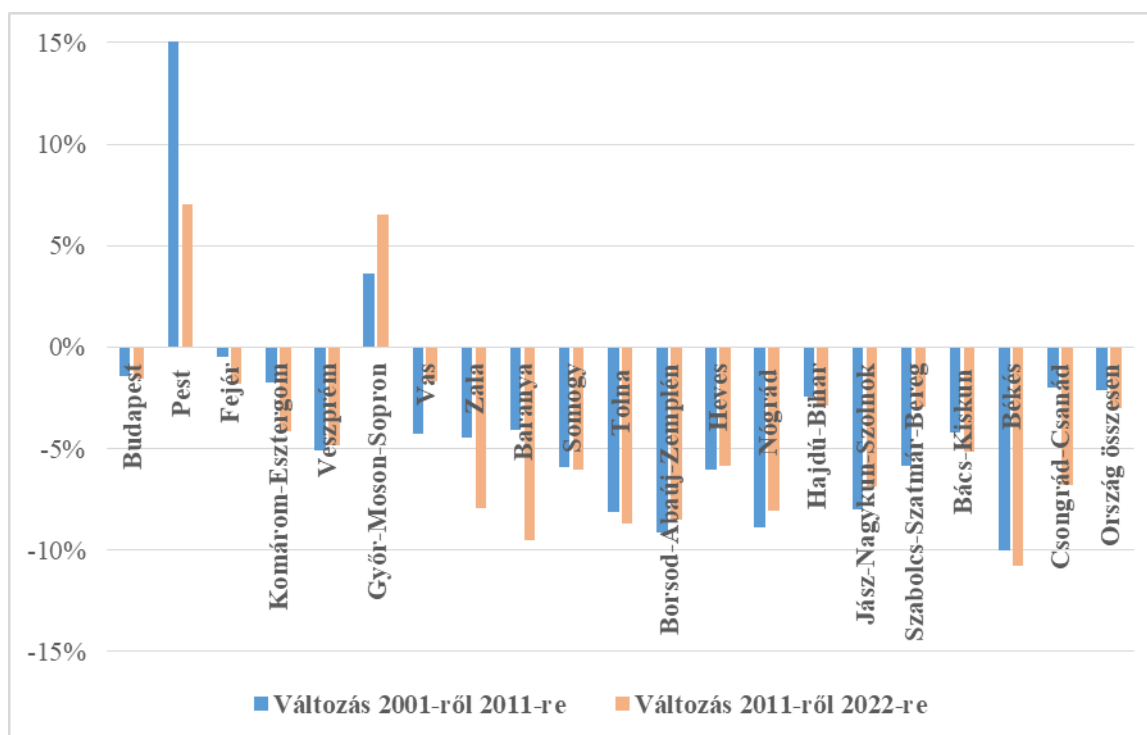

3. ábra. Születések és halálozások száma Magyarországon 2010-2019 (fő)

Forrás: [9.] adatok alapján, saját készítésű ábra

A 2016 utáni adatok ellenben azt mutatják, hogy a születési számok újra csökkenni kezdtek. Az eredeti program a 2019-es Családvédelmi Akciótervben finomításra került. Ebből is jól megfigyelhető, hogy a nyugdíjrendszer alapját képező demográfiai kérdés igen nagy figyelmet kap, ugyanis növekvő populáció nélkül nagy valószínűség szerint nem lehet megteremteni a biztonságos és fenntartható nyugdíjrendszer alappilléreit.

Végül, de nem utolsó sorban megvizsgáltuk a születések számának relatív változásait vármegyei bontásban, melynek segítségével érzékeltetni szeretnénk volna az országon belüli egyenlőtlenségeket. Ehhez megvizsgáltuk, hogy 2001-ről 2011-re, illetve 2011-ről 2022-re mekkora változások következtek be Magyarország vármegyei népességszámában (ld. 6. ábra).

6. ábra. Születések számának változása vármegyei szinten

Forrás: [9] adatok alapján, saját készítésű ábra

A 6. ábra alapján elmondható, hogy az elmúlt bő 20 évben Magyarországon belül mindössze két vármegyében növekedett a népesség száma, Pest és Győr-Moson-Sopron vármegyében. Előbbiben 2001-ről 2011-re 15%-os, 2011-ről 2022-re 7%-os növekedés következett be. A többi megyében mindkét időtávban csökkenés tapasztalható. Területileg a legintenzívebb csökkenés Békés megyében következett be, 2001-ről 2011-re 10%-os, 2011-ről 2022-re pedig 11%-os. A negatív rangsorban a következő vármegye Borsod-Abaúj-Zemplén és Nógrád, mindkét időtávban 9-9%-os csökkenéssel. Az első vizsgálati periódusban (2001-ről 2011-re) további öt vármegyében haladta meg az 5%-ot a csökkenés mértéke, így Tolna, Jász-Nagykun-Szolnok, Somogy, Heves, Szabolcs-Szatmár-Bereg. A második vizsgálati periódusban még aggasztóbb a népességfogyás helyzete, ugyanis az elmúlt 11 évben 12 vármegyében csökkent 5%-ot meghaladó mértékben a népesség száma.

Következtetések és a további kutatások kilátásai. A felhasznált szakirodalmak mélyreható tanulmányozása, értelmezése alapján egyértelműen bizonyossá vált, hogy hazánk nyugdíjrendszere egy igazán összetett struktúra, amelyre a demográfiai folyamatok rendkívül nagy hatással vannak. A nyugellátás megfelelő működése és fenntarthatósága igen vitatott gazdasági kérdéskör. Természetesen valamennyi országnak, így Magyarországnak is a saját demográfiai, gazdasági és társadalmi sajátosságai alapján kell egy, az állampolgárok szükségleteit megfelelően kielégítő, emellett folyamatosan fenntartható nyugdíjrendszert megalkotni. Ez egyáltalán nem egyszerű, hiszen a tanulmányban bemutatott demográfiai elemek bármikor képesek megváltozni. Jól látható továbbá, hogy a nyugati országok nyugellátási rendszereinek elemei is megjelennek magyarban. Többek között országunk sem kerülhette el a

nyugdíj melletti munkavégzés lehetőségének fenntartását, valamint a nyugdíjkorhatár emelését.

A feltárt demográfiai trendekből, valamint az arra irányuló intézkedésekből jól látható, hogy hazánk igyekszik a téma legalapvetőbb aspektusaitól egészen a legkisebb egységekig folyamatosan – lehetőségeik szerint – javítani és még fenntarthatóbbá tenni hazánk nyugdíjrendszerét. Ez egy igen nagy kihívás, hiszen, mint már azt korábban is megállapítottuk, nincs egy egységes recept a megfelelő és mindenki igényeit maximálisan kielégítő nyugdíjrendszer kialakítására.

Végezetül reméljük, hogy feltáró kutató munkánk segítségével sikeresen hozzájárulhatunk a téma iránt érdeklődők ezirányú ismereteinek gazdagításához. Kutatásunk továbbvitelét a közeljövőben a Magyarországon belüli demográfiai különbségek és azok okainak feltárásában képzeljük el.

A felhasznált források listája

1. AGD Fejlesztési Központ (2018). Demográfiai probléma Magyarországon. [Online] URL: <https://www.agdkozpont.hu/demografiai-problema-magyarorszagon/> [Hozzáférés dátuma: 2023.04.26.]
2. Alon (2020). Ennyi a minimálbér az EU-országokban 2019-ben. [Online] URL: <https://www.alon.hu/orszagos-hirek/2019/02/minimalber-2019-brutto-minimalber-az-europai-unioban-2019-ben> [Hozzáférés dátuma: 2023.04.26.]
3. Andorkó, I. (2013). A magyar nyugdíjrendszer történetének áttekintése és a nyugdíjrendszer 2010-es átalakításának egyes alkotmányos tulajdonvédelemmel összefüggő kérdései. Miskolci Jogi Szemle 8. évf. 2. sz. 93. o.
4. Barta, J. (2011). A magánnyugdíjpénztári rendszer helye és szerepe a magyar nyugdíjrendszerben. Miskolci Jogi Szemle 6. évf., 7. o.
5. Csekő, I. (2019). Mától él a családvédelmi akcióterv, Magyar Nemzet [Online] URL: <https://magyarnemzet.hu/belfold/2019/07/negy-elemmel-indul-ma-a-pelda-nelkuli-akcioterv-a-csaladok-vedelmeert> [Hozzáférés dátuma: 2023.05.25.]
6. Eurostat (2020). Minimum wages highlight. [Online] URL: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=File%3AMinimum+wages+highlight+FP2020-HU.png&fbclid=IwAR3wHhz_t8dcjR1MjNPL0f8OuHzgXpPJhJ-IVptjtJIWAHBqAuSINywSqAQ [Hozzáférés dátuma: 2023.05.24.]
7. Kiszámoló (2013). A nyugdíjrendszer múltja és jövője. [Online] URL: <https://kiszamolo.hu/a-nyugdigrendszer-multja-es-jovoje/> [Hozzáférés dátuma: 2023.05.30.]
8. Kovács, A. (2020). Magyarországon a legnagyobb a béremelkedés az Európai Unióban, Origo. [Online] URL: <https://www.origo.hu/gazdasag/20200226-vilagon-a-masodik-helyen-all-a-bernovekedesben-magyarorszag.html> [Hozzáférés dátuma: 2023.05.29.]
9. Központi Statisztikai Hivatal (2023). Központi Statisztikai Hivatal. [Online] URL: <https://www.ksh.hu/> [Hozzáférés dátuma: 2023. 05. 30.] URL: <https://www.ksh.hu/ffi/1-2.html> [Hozzáférés dátuma: 2023. 06. 19.] URL: <https://www.ksh.hu/stadat> [Hozzáférés dátuma: 2023.04.26.]
10. Körössy, L. I., Makszim, Gy. N. T. (2022). Nemzetközi nyugdíjörkép, avagy különböző országok nyugdíjrendszerének sajátosságai. Acta Academiae Beregsasiensis. Economics. 2022:1. 191–204.
11. Magyar Államkincstár (2023). Az öregségi nyugdíj. [Online] URL: <https://www.allamkincstar.gov.hu/nyugdig/sajat-jogu-ellatasok/oregsegi-nyugdig/az-oregsegi-nyugdig> [Hozzáférés dátuma: 2023.05.30.]
12. Nyugdíj Másképpen (2022). Állami nyugdíj kisokos [Online] URL: <https://nyugdigmaskeppen.hu/nyugdig-utmutato/> [Hozzáférés dátuma: 25. április 2022.]
13. Pandurics, A. (2017). A második és harmadik nyugdíjpillér szerepe a magyar nyugdíjrendszerben. ResearchGate. [Online] URL: <https://www.researchgate.net/profile/Anett->

[Pandurics/publication/320327735_A_masodik_es_harmadik_nyugdijpiller_szerepe_a_magyar_nyugdi_jrendszerben/links/5c2e177f92851c22a358155e/A-masodik-es-harmadik-nyugdijpiller-szerepe-a-magyar-nyugdijrendszerben.pdf](https://www.portfolio.hu/gazdasag/20220512/a-nyugdijpokolba-vezeto-ut-is-demografiai-joszandekkel-van-kikovezve-544241) [Hozzáférés dátuma: 2023. július 13.]

14. Rab, H. (2011). A nyugdíjbiztosítás magyarországi rendszere nemzetközi kitekintéssel, in: Sipka Péter – Zaccaria Márton Leó: Európai és magyar szociális jog, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2011, 103. o.
15. Simonovits, A. (2002). A magyar nyugdíjrendszer. Jelenlegi helyzet, előrejelzés és tennivalók 142. o.
16. Simonovits, A. (2020). A magyar nyugdíjrendszer középtávú feszültségei. Közgazdasági Szemle, LXVII. ÉVF. 2020. május, 456–473. o.
17. Szabó, S., Csemniczki, K. (2000). Nyugdíjrendszerünk 1929-től 1997-ig, in: Augusztinovics Mária (szerk.): Körkép reform után. Tanulmányok a nyugdíjrendszerről, Közgazdasági Szemle Alapítvány, Budapest, 32–35 o.
18. Szirtes, Gy. (2006). A biztosítási kötelezettség és a társadalombiztosítás fedezeti rendszere, Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 208–209. o.
19. Vékás, P. (2021). A nyugdíjrendszer fenntarthatósága a munkapiaci folyamatok függvényében – jelenlegi körkép és kitekintés 2030-ig, Budapest, Budapesti Corvinus Egyetem.
20. Farkas, A. (2022). A nyugdíjpokolba vezető út is „demográfiai jószándékkal” van kikövezve. NyugdíjGuru News. 2022. május 12. [Online] URL: <https://www.portfolio.hu/gazdasag/20220512/a-nyugdijpokolba-vezeto-ut-is-demografiai-joszandekkel-van-kikovezve-544241> [Hozzáférés dátuma: 2023. július 23.]